

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۴

بررسی جایگاه ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام

پاکزاد آزادخانی

استادیار دانشگاه باختر

چکیده

مسئله هویت قومی، موضوعی است که در تاریخ بشریت همواره مطرح بوده است. پیوندهای اجتماعی که در گذشته همگنی منطقه‌ای را در فضای سرزمین به وجود آورده بود، امروزه جایگاه و پایگاه خود را در درون شهرها پیدا کرده و شهرها و محله‌ها به کانون‌های هویت‌های قومی و فرهنگی تبدیل شده‌اند.

هدف از این تحقیق بررسی جایگاه ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد جامعه آماری محلات سطح شهر و کارکنان شهرداری ایلام می‌باشند. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده است و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ مورد سنجش قرار گرفته که برای محلات ۷۶ درصد و کارکنان شهرداری ۸۱ درصد می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS و آزمون تی یک نمونه‌ای و رگرسیون خطی استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده آن است که شهر ایلام با دارا بودن اقوام مختلف کرد، لر، عرب و غیره و ایلات و طوایف گوناگون، در ساختار و شکل‌گیری محلات شهر مسئله‌ی قوم‌گرایی دخالت داشته به طوری که اکثر محلات شهر، بخصوص محلات حاشیه شهر، به یک قوم خاصی تعلق داشته و محلات مرکز شهر از تمام طوایف و اقوام گوناگون در آن‌ها ساکن هستند. لازم به ذکر است که ایجاد محلات و فضاهای

مطمئن برای تمام گروه‌ها در سطح شهر، کم رنگ کردن و کاهش تعصبات قومی نسبت به افراد غریبه در محله، توزیع فضایی عادلانه‌ی امکانات عمومی در میان تمام محلات شهری، راهبردهای مناسب برای انسجام اجتماعی و جلوگیری از فعالیت‌های گرایش‌های قومی و غیره، راهکارهایی برای ضعیف شدن نقش خویشاوندی در شکل‌گیری محلات شهر ایلام می‌باشند.

کلمات کلیدی: ویژگی‌های قومی، هویت قومی، شکل‌گیری محلات شهری، شهر ایلام.

مقدمه

مسئله هویت قومی، موضوعی است که در تاریخ بشریت همواره مطرح بوده است. امروزه در عصر جدید، موضوع جایگاه قومی به یکی از مسائل مهم، خصوصاً در کشورهای دارای تنوع قومی و فرهنگی تبدیل شده است. تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که تا قبل از دهه ۶۰ میلادی موضوع تنوع قومی دل‌مشغولی زیادی برای اندیشمندان و جوامع ایجاد نمی‌کرد، اما به موازات احیاء هویت‌های قومی و شکل‌گیری تعارضات قومی در شهر و محله‌ها،

وابستگی قومی - طایفه‌ای خود شناخته می‌شوند. همه مردم این شهر به هر حال به طایفه، ایل و قومی منتسب می‌شوند و همه بر این وابستگی طایفه‌ای خویش آگاهی دارند. شهر ایلام از ۴ منطقه و ۱۴ ناحیه تشکیل شده که هر ناحیه شامل چند محله می‌باشد. بررسی ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهر ایلام موضوعی است که تاکنون به آن پرداخته نشده است که سعی می‌شود ضمن تبیین مفاهیم و ویژگی‌های قومی، دیدگاه‌های مختلف نظریه‌پردازان این عرصه مورد بررسی قرار گیرد و پس از جمع‌بندی بررسی و جایگاه آن‌ها، بتوان راهکارهای مناسب را در این زمینه ارائه داد.

یکی از تمایزات فرهنگی و اجتماعی که در انسجام و پیوستگی جوامع بشری اثرگذار به نظر می‌رسد، تفاوت‌های ناشی از روابط و مناسبات درون قومی و برون قومی است. در واقع اشکال و صورت‌بندی‌های مختلف روابط قومی در یک محله ظاهراً از اثرگذاری متقابل و معناداری با ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن شهر برخوردار است. از این رو به نظر می‌رسد روابط و مناسبات قومی از رابطه معناداری با میزان تعلق‌پذیری ملی قومیتها در یک جامعه، در جوامع گوناگون نیز برخوردار بوده و از مؤلفه‌های اساسی در تحقق اهداف لحاظ شده در اسناد توسعه‌ای محسوب می‌شود (نوابخش وهمکاران، ۱۳۹۰: ۴۲). اهمیت و جایگاه روابط خونی و خویشاوندی و بطور کلی دودمان محوری در ساختار فرهنگی جامعه ایران موضوع حائزاهمیتی است که در روابط و مناسبات اجتماعی میان اقشار و گروهها، و بهره‌مندی ایشان از منابع، امکانات و فرصتهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در جامعه نقش بسیار مهمی دارد. بررسی عوامل اثرگذار در شکل‌گیری محلات شهری، از این حیث دارای اهمیت است که آنچه باعث شکل‌گیری، قوام و یکپارچگی و انسجام محله‌ها می‌شده، وجود نوعی همبستگی و اتحاد بین اقوام و خویشاوندان دور و نزدیک در محله‌ها بوده است. بنابراین به نظر می‌رسد بررسی

مسئله قومیت و هویت قومی از یک موضوع پیرامونی^۱ به موضوع اصلی^۲ در ادبیات و آثار اندیشمندان علوم اجتماعی و سیاسی تبدیل شده است. و به عنوان یکی از برجسته‌ترین مسایل جهانی مطرح شده است (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۱۵۸). چنان که برخی عصر حاضر را قرن اقلیت‌ها و قومیت‌ها (خوب روی، ۱۳۸۰: ۱) و مسئله قومیت را مهمترین دغدغه انسان عصر نو می‌شمارند (دوران، ۱۳۸۳: ۸۵). شهرنشینی شتابان، مهاجرت‌های قومی را به داخل شهرها در مناطق حاشیه‌ای تشدید کرده و بخش اعظمی از اقوام، طوایف و گروه‌های قومی را به داخل شهرها و محله‌ها فراخوانده. از گذشته‌های دور محلات مسکونی در شهرها، به عنوان سلول‌های حیات شهری دارای نقش اساسی در زندگی ساکنان آنها بوده‌اند. با توجه به اینکه در گذشته محلات شهری، مکانی برای گرد آمدن افراد با ویژگی‌های قومی - نژادی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و... مشترک بوده است به دنبال تجمع بیشتر افراد با ویژگی‌های مشترک در یک محدوده، آن بخش از شهر دارای هویت خاص و شناخته شده‌ای می‌بود که سبب تمایز آن از دیگر بافت‌های اطراف می‌گردید. همین عامل در آن محدوده سبب ایجاد فضاهایی با کارکرد و عملکردهای خاص شده که بافت آن را نیز از محدوده‌های اطراف متمایز می‌گرداند. وجود یک شیوه زندگی خاص در میان افراد ساکن در یک محله معمولاً به ایجاد اهداف و علایق مشترک در میان ساکنان یک محله می‌انجامد. افزایش تضاد طبقاتی، بیگانگی، کمبود امکانات شهری در سطح محله و غیره به تدریج هویت محله‌ای را در شهرهای ایران تضعیف کرد (شعیه، ۱۳۸۴: ۲۳).

شهر ایلام با جمعیت ۱۷۲۲۱۳ نفر مهمترین شهر استان ایلام است. تحت نفوذ گرایش‌های قومی است. و فرهنگ قبیله‌ای و عشایری حضور قدرتمند دارد. مردم کاملاً براساس

1 - Periphera
2 - main

محلات شهری، واحدهای فضایی اجتماعی به هم پیوسته‌ای هستند که شهروندان آزادانه برای زندگی کردن برگزیده‌اند. محلات شهری، نقش مهمی در شکل دادن به رفتارهای اجتماعی^۱ جهان بینی^۲، ایستارها^۳ و باورهای^۴ شهروندان دارند. محله از تجمع، پیوستگی کم یا زیاد، معاشرت نزدیک، روابط همسایگی واتحاد غیر رسمی میان گروهی از مردم به وجود می‌آید (شکوئی، ۱۳۶۵: ۴۸-۴۹).

دیدگاه‌ها و نظریات مختلف درباره ویژگی‌های قومی، قومیت و خویشاوندی (هویت قومی)

در باب هویت‌های قومی سه دیدگاه عمده وجود دارد:

۱) کهن گرایی؛ ۲) نوگرایی؛ ۳) سازه گرایی یا قوم گرایی نمادی.

دیدگاه کهن گرایی

در این رویکرد هویت قومی اساساً گونه‌ای همانند سازی با گروه است که به تعلق خاطر به خانواده شباهت دارد. حس تعلق قومی به طور طبیعی پس از متولد شدن فرد در یک گروه قومی پدید می‌آید. نکته‌ی مهم در این برداشت از هویت قومی تأکید بر پیوندهای خونی یا خویشاوندی است.

دیدگاه نوگرایی

این دیدگاه به عنوان واکنشی درمقابل دیدگاه کهن گرایی ظهور یافته است. طبق این دیدگاه قوم‌ها و ملت‌ها پدیده‌های جدید هستند و ثمره‌ی فرایندهای بسیار مدرنی نظیر سرمایه داری، صنعتی شدن و... هستند (فاتحی دهقانی وهمکاران، ۱۳۹۰: ۱۳). قومیت را منبع ساخت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی برای گروه‌های مختلف ذینفع و منزلتی می‌داند. عقیده‌ی اساسی آن ساخت مندی اجتماعی قومیت و توانایی افراد در گسست یا ترکیب میراث فرهنگ‌های متنوع قومی به منظور تداوم بخشیدن به هویت‌های فردی یا گروهی خویش است (میرمحمدی، ۱۳۸۳: ۲۲).

ریشه‌های مؤثر در شکل‌گیری روابط و مناسبات قومی در شهر ایلام، به عنوان یک مسأله اجتماعی نیاز به مطالعه گسترده در قالب منابع، تألیفات، تحقیقات و پژوهش‌های انجام شده و یا مرتبط دارد. از این رو عدم شناخت نسبت به علل و عوامل مؤثر در پیوستگی‌های درون و برون قومی به عنوان یک مسأله اجتماعی در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین با توجه به موارد اشاره شده اهمیت و ضرورت تحقیق مشهود می‌باشد. این پژوهش بر آنست اهداف ذیل را دنبال نماید:

۱- عوامل مؤثر در شکل‌گیری محلات شهر ایلام بر اساس پایگاه‌های قومی.

۲- نقش اقوام و قبایل ۸گانه استان ایلام در شکل‌گیری محلات شهر ایلام.

۳- شناسایی مسائل و مشکلات ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهر ایلام.

۴- ارائه‌ی پیشنهادهای مناسب از ویژگی‌های قومی متناسب با شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در شکل‌گیری محلات شهر ایلام.

۲- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

قوم گروهی از انسان‌هاست که اعضای آن دارای ویژگی‌های نیایی و اصل و نسبی یکسان یا مشترک هستند همچنین گروه‌های قومی اغلب دارای مشترکات فرهنگی، زبانی، رفتاری و مذهبی هستند که ممکن است به آبا و اجدادشان برگردد و یا بر اساس عوامل دیگری به وجود آمده باشد. بنابراین یک گروه قومی می‌تواند یک جامعه فرهنگی نیز باشد.

قومیت، توصیف‌کننده‌ی گروهی است که دارای پیشینه‌ی تاریخی، دین و سرزمین مشترک، زبان مشترک و همچنین دارای هویت و احساس تعلق به سرزمین خاص و منافع و علائق مشترک باشند. بنابراین ناسیونالیسم قومی، احساس عمیق و تعلق و وفاداری به یک گروه قومی است (علی

بابایی، ۱۳۸۷).

1 - social Behavior
2 - worldview
3 - Attitude
4 - Beliefs

دیدگاه سمبولیسم قومی

برخی از صاحب نظران حوزه‌ی مطالعات قومی، نه دیدگاه کهن‌گرایی و نه دیدگاه مدرنیستی را برای تبیین مسائل قومی کامل می‌دانند. به این منظور انگاره‌ی ترکیبی بین این دو رویکرد را به وجود آورده‌اند. آنتونی اسمیت و جان آرمسترانگ سعی کردند در عین تأکید بر منشأ قومی در تشکیل جوامع مدرن، نشان دهند که طبیعت قومی و سنتی فرهنگ، افسانه‌ها، خاطرات، ارزش‌ها، نهادها و سنن، جوامع صنعتی مدرن رامی سازد و جوامع دموکراتیک را به سوی ملت‌های متمایز و جماعت‌های فرهنگی متمایز سوق می‌دهد (Epstein, 2000: 85).

نظریه‌ی همانند سازی^۱

هنگامی که ارزش‌ها، عادات، هنجارها و سبک زندگی یکی از گروه‌های قومی جامعه بر دیگر گروه‌های قومی آن جامعه مسلط شود، آن ارزش‌ها و هنجارها و... از سوی دیگر گروه‌های قومی پذیرفته شده و گروه‌های قومی جامعه با یکدیگر همسان و همانند می‌شوند. هدف الگوی همانندسازی، کاهش اختلافات فرهنگی و ساختاری در بین گروه‌های قومی است. می‌توان گفت همانندسازی فرایند اجتماعی است که ابعاد مختلف فرهنگی - ساختاری را شامل می‌شود.

نظریه‌ی کثرت‌گرایی^۲

کثرت‌گرایی قومی الگوی مقابل همانند سازی است. در این الگو حفظ و حتی تشدید تفاوت‌ها میان گروه‌های قومی اصل است. این الگو مناسب‌ترین مسیر را کمک به توسعه جامعه‌ای با گروه‌های قومی متعدد مد نظر دارد. مفهوم تکثر‌گرایی توسط «جی. اس. فرنیوال» جهت نشان دادن جوامع چندگانه از جوامع برمه و برزیل به کار گرفته شد. سیاست‌هایی که از تکثر‌گرایی حمایت می‌کنند، تنوع گروه‌های قومی و حفظ

مرزهای جداکننده گروه‌های قومی از یکدیگر را تشویق و ترغیب می‌کنند (صالحی امیری، ۱۳۸۵: ۶۱).

کثرت‌گرایی گروه‌های قومی در جوامع چند قومیتی به دو شکل دیده می‌شود:

الف) کثرت‌گرایی مساوات طلبانه

ب) کثرت‌گرایی غیر مساوات طلبانه.

محلله^۳ در دیدگاه‌های مختلف

کلود فیشر^۴ معتقد است که محلات، زندگی، شخصیت و اخلاق اجتماعی خاص خود را دارند. به نظر جerald ساتلز^۵ باورها و ارزش‌های مشترک، اساس شکل‌گیری محلات شهری هستند و به این واحدهای اجتماعی رنگ خاصی می‌بخشند (Suttels, 1972: 312).

زیمل شهرها را مجموعه‌ای از محلات می‌داند که فرهنگ خاص خود را دارند. مکتزی، نقش طبقات اجتماعی جمعیت و منابع را در شکل‌گیری محلات شهری بسیار مؤثر می‌داند.

محلله مفهوم ثابت و ایستایی در مباحث شهرشناسی جغرافیایی و سایر علوم از جمله برنامه ریزی شهری، علوم اجتماعی و علوم سیاسی در قرن گذشته نداشته است. در زمان حاضر نیز این مفهوم دچار تغییرات اساسی شده است، به گونه‌ای که پیرامون مفهوم و ابعاد آن مباحث فراوانی وجود دارد. در واقع در هر یک از حوزه‌های علمی از زاویه دید خاص آن تعریف شده است (Williams, 1985: 30).

بررسی اولیه تعاریف ارائه شده درباره این مفهوم، نشان از برخی تفاوت‌های آشکار در اینکه «محلله به طور مطلق چیست» دارد. شناخت تاریخ تفکر پیدایش محلله به عنوان عنصر شهر نیز می‌تواند در برداشت صحیح از این مفهوم نقش مهمی داشته باشد. بسیاری از پژوهشگران چشم اندازی کاملاً بوم شناختی را از محلله ارائه داده‌اند (Galster, 2001: pp 2112-2114). در زمینه جایگاه ویژگی‌های

3 - Neighborhood

4 - claud fisher

5 - Gerald suttels

1 - Assimilathion theory

2 - pluralism theory

قومی در شکل گیری محلات شهری ایلام پژوهش‌هایی بصورت مجزا صورت گرفته است :

معد فر و مقدم در سال (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش هویت محله‌ای در کاهش و کنترل گرایش به رفتارهای نابهنجار اجتماعی در شهر (مطالعه‌ی محله‌های شهر تهران)» به این نتیجه رسیده‌اند که هویت محله‌ای، تعهد، وابستگی و مشارکت را در سطح محله افزایش می‌دهد و می‌تواند زمینه‌های کنترل اجتماعی غیر رسمی را در محله به وجود آورد که این خود مانع بروز رفتارهای نابهنجار در سطح محله خواهد شد. نظریان و همکاران در سال (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان نقش ساختاری قومی در دو قطبی شدن مراکز تجاری (بازار) شهر زاهدان، بیان می‌کند که حضور قومیت‌های مختلف چون فارس، بلوچ، سیک، افغانه، بهایی، پاکستانی و طوایف مختلف در جوار یکدیگر و در چارچوب یک واحد اداری-سیاسی از دیگر مسائلی است که بیانگر تنوع فرهنگی-قومی این شهر است. و علاوه بر مذهب، عامل مهم و دیگری که در به وجود آوردن این قطب‌های تجاری مؤثر می‌باشد، عامل قومی-قبیله‌ای می‌باشد.

نظریان در سال (۱۳۸۸) در مقاله‌ای تحت عنوان مهاجرت‌های قومی و تغییر ساختار اجتماعی شهرهای ایران، به این نتیجه رسیده است که بررسی تحولات کالبدی و گسترش فضائی شهرها در این مناطق به وضوح از اسکان غیررسمی و اشغال زمین‌های اطراف شهرها حکایت دارد که با ترکیب قومی، طایفه‌ای، قبیله‌ای و ایلی سازمان‌یابی فضای شهری را دچار اشکال کرده است. هانیه هودسنی (۱۳۸۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «بهبود ساختاری فضایی محلات شهری در چارچوب توسعه محله‌ای پایدار، نمونه محله جلفا» نشان می‌دهد که اولاً: نوع برنامه ریزی حاکم بر محله مورد مطالعه (چه در روند حاکم بر برنامه ریزی‌های محلی در گذشته و چه از نظر برنامه ریزی‌های بلند مدت و آتی توسعه در محله) از قواعد توسعه راستین فاصله‌ی زیادی دارد و سیر کنونی به توسعه پایدار شهری نمی‌انجامد. ثانیاً: مهم‌ترین عنصر دخیل

در ناکار آیی و ناکارآمدی برنامه‌های توسعه محلی در محله مورد مطالعه، عدم شناخت پتانسیل‌ها، ظرفیت‌ها و توان‌های محلی و تقویت و هدایت بهینه آن‌ها در جهت رفع تنگناهای برنامه ریزی در سطح محله معرفی شده است.

پیشینه تحقیق

اجزاء شکوهی در سال (۱۳۸۴) در مقاله‌ای تحت عنوان مراکز شهری و گتوهای قومی؛ به این نتیجه رسیده است که مشکلات بهداشتی مسکن، یک مشکل عمومی محله است و شرایط اقتصادی خانوارها در آن چندان تأثیر ندارد. و وابستگی‌های قومی و خویشاوندی، از مهمترین دلایل اسکان در محله می‌باشد. حبیب‌لو در سال (۱۳۸۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد تحت عنوان "بررسی رابطه میان هویت ملی و قومی در بین جوانان تبریز" پرداخته است. و نشان می‌دهد متغیرهای اصلی تحقیق شامل هویت ملی: دارای عناصری چون زبان و ادبیات ملی، میراث فرهنگی ملی، وابستگی ملی، و هویت قومی، دارای عناصری چون: زبان و ادبیات قومی، موسیقی سنتی قومی و وابستگی قومی است. و به این نتیجه رسیده است که هویت جمعی ملی و هویت قومی در کنار هم قرار گرفته‌اند. فرضیه ۱- ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری مؤثر بوده است.

مهرمند و همکاران در سال (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی جامعه‌شناختی میزان رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان آذری زبان شهر ارومیه" مقوله‌ی همگرایی و واگرایی در این شهر را مورد توجه قرار داده‌اند. نتایج حاکی از آن است که میان گرایش به هویت ملی و هویت قومی تضادی وجود ندارد. کوهی فرد در سال (۱۳۹۲)؛ در مقاله‌ای خود با عنوان "بررسی نظری مفهوم محله و تأثیر هویت بر شکل‌دهی آن در معماری" می‌نویسد مفهوم محله در شهرهای ایران، مفهوم محله، ابعاد، عناصر و ویژگی‌های آن، نقش هویت و تعلق اجتماعی در مفهوم محله، مهمترین عوامل تشکیل‌دهنده هویت محله‌های شهری و نقش فرهنگ در هویت شهر به طور صحیحی پاسخ داده شود. ارزش‌ها و

۳- روش‌شناسی تحقیق

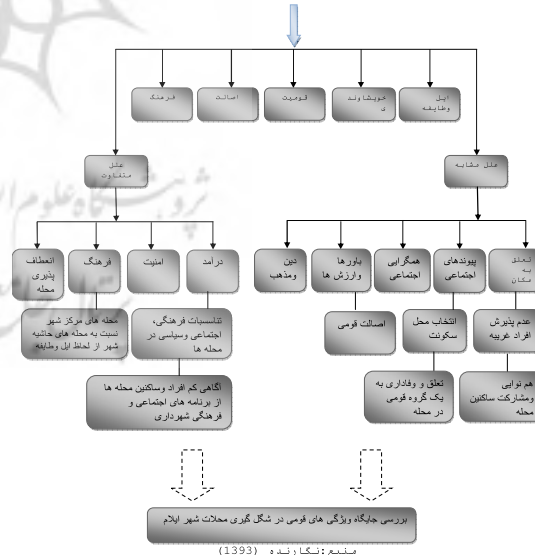
روش انجام مطالعه در این تحقیق با توجه به ماهیت کار مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی و پیمایشی می‌باشد. جهت‌گیری اصلی این پژوهش کاربردی است. مبنای نظری و پیشینه تحقیق با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی تدوین شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل کارکنان شهرداری ایلام و تعداد ۲۳ محله از محلات سطح شهر ایلام می‌باشد. تعیین حجم نمونه، بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت این شهر ۱۷۲۲۱۳ نفر بود که بر اساس کوکران که یکی از دقیق‌ترین فرمول‌هاست تعداد پرسشنامه‌های محلات شهر ایلام ۳۸۳ نفر تعیین شد و جمعیت کارکنان شهرداری، ۸۶۰ نفر بودند که تعداد پرسشنامه شهرداری ۲۵۶ نفر تعیین شدند. شیوه‌ی نمونه‌گیری در این پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده صورت گرفته است. جهت پایایی پرسشنامه‌های طراحی شده از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که برای محلات شهر ۷۶٪ و برای شهرداری ۸۱٪ می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از نرم افزار آماری SPSS و آزمون آماری تی یک نمونه ایی و رگرسیون خطی استفاده شده است

هنجارهای محله‌ای نخستین برخورد ملموس افراد با هویت فرهنگی را شکل می‌دهند و حس تعلق و همگرایی اجتماعی را تقویت می‌کنند. فرضیه ۲- تمایل به همگرایی اجتماعی در شکل‌گیری محلات شهری مؤثر بوده است. بروکاتو (۲۰۰۶) در پایان نامه تحصیلی‌اش ارتباط بین کیفیت و میزان رضایت از خدمات را با متغیر تعلق مکانی مورد بحث قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که عوامل محیطی، کیفیت و سطح رضایت از خدمات در میزان تعلق مکانی افراد تأثیر گذار است. شکوئی و تبریزی (۱۳۸۲) در تحقیق تحت "عنوان ارزیابی تأثیر نوسازی شهرسازی فن‌گرا بر ایجاد حس لا مکانی" به این نتیجه رسیده‌اند که برنامه ریزی فن‌گرا در ایجاد حس لا مکانی مؤثر است. چنانچه برنامه ریزی صورت گرفته غیر فن‌سالارانه و مشارکتی بوده و روابط و ارتباطات اجتماعی و محلی را تحکیم و مردم ساکن را به اقامتی بیش از ۵ سال ترغیب کند می‌تواند به جای ایجاد حس لامکانی، محیطی مأنوس و مطلوب فراهم آورد و حس تعلق مکانی را تقویت کند. فرضیه ۳- ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان مؤثر بوده است.

۴- محدوده مورد مطالعه

شهر ایلام از نظر موقعیت جغرافیایی در ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۳ درجه و ۳۸ دقیقه عرض شمالی قرار دارد و از نظر موقعیت محلی در مغرب ایران قرار دارد. این شهر در دره‌ای کوهستانی و در شمال شرقی دشتی به مساحت تقریبی ۲۵ کیلومتر مربع در دامنه جنوبی کبیرکوه از سلسله جبال زاگرس واقع شده است. شهر ایلام تحت نفوذ گرایش‌های قومی است. مردم کاملاً بر اساس وابستگی قومی - طایفه‌ای خود شناخته می‌شوند. همه مردم این شهر به هر حال به طایفه، ایل و قومی منتسب می‌شوند و همه بر این وابستگی طایفه‌ای خویش آگاهی دارند. هر قبیله دارای تعصبات خاص خود است. شهر ایلام به ۴ منطقه و ۱۴ ناحیه و ۳۸ محله شهری تقسیم شده و محلات به صورت غالب به قوم خاصی تعلق دارند.

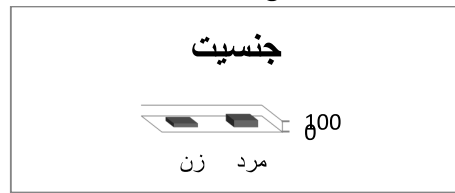
مدل مفهومی تحقیق :
شاخص‌های تأثیرگذار قومی در شکل‌گیری محلات شهر

۵- تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق ۵-۱- آمار توصیفی

شاغل بودند. بطوری که از میان پاسخگویان کارکنان شهرداری، ۶۲/۱ درصد آن‌ها کارمند رسمی و ۳۷/۹ درصد آن‌ها کارمند قراردادی بودند.

نمودار (۱): توزیع فراوانی جنس پاسخگویان

۵-۲- آمار استنباطی

فرضیه اول: ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام مؤثر بوده است.

طبق نمودار (۱): از میان تمام پاسخگویان (محلات شهر و کارکنان شهرداری)، ۳۵/۵ درصد پاسخگویان زن و ۶۴/۵ درصد از آنها مرد بودند. در نتیجه اکثریت پاسخگویان مرد بودند.

جدول (۱): نتایج تأثیر ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	DF	مقدار T	Sig	حد بالا	حد پایین
ویژگی‌های قومی	۳/۴۶۰	۰/۵۶۶	۶۳۸	۲۰/۵۶۵	۰/۰۰۰	۰/۵۰۴	۰/۴۱۶

نمودار (۲): توزیع فراوانی سن پاسخگویان

یافته‌های جدول (۱) نشان می‌دهد که میانگین نظرات پاسخگویان در ارتباط با تأثیر ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام ($m=۳/۴۶۰$) می‌باشد که از مقدار آزمون ۳ بیشتر است و همچنین با توجه به سطح معنی داری برآورد شده که این مقدار در سطح (۰/۰۰۰) معنادار می‌باشد و در سطح اطمینان (۰/۹۵) می‌توان ادعا کرد که تأثیر ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام بیشتر از حد متوسط است. از طرفی دیگر با مدنظر گرفتن یک طرفه بودن آزمون و مثبت بودن حد بالا و پایین، مقدار میانگین از مقدار مورد آزمون بیشتر است، در نتیجه فرض H_0 رد می‌شود، در واقع چون مقدار بحرانی بدست آمده از جدول برابر (۱/۶۴) است و t محاسبه شده با مقدار (۲۰/۵۶۵) از T جدول بیشتر است. فرض صفر رد و فرضیه پژوهش مورد تأیید واقع می‌شود.

فرضیه دوم: تمایل به همگرایی اجتماعی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام مؤثر بوده است.

طبق یافته‌های نمودار (۲): از میان کل پاسخگویان سن ۴۰/۹۵ درصد ۳۰ سال و کمتر، سن ۴۳/۶۵ درصد بین (۳۱-۴۰) سال، سن ۱۲/۹ درصد بین (۴۱-۵۰) سال، سن ۲/۵ درصد بین (۵۰-۵۹) سال به بالا) بود؛ نتایج حاکی از آن بود که سن اکثریت پاسخگویان بین (۳۱-۴۰) سال بودند.

نتایج یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که، ۲۹/۹ درصد پاسخگویان مجرد و ۷۰/۹ درصد متأهل بودند. در نتیجه اکثریت آنها متأهل بودند. از میان کل پاسخگویان تحصیلات ۶/۵۵ درصد پاسخگویان کمتر از دیپلم، تحصیلات ۱۵/۹۵ درصد دیپلم، تحصیلات ۲۵/۹ درصد فوق دیپلم، تحصیلات ۴۱/۱ درصد لیسانس، تحصیلات ۹/۹ درصد فوق لیسانس، تحصیلات ۰/۶ درصد دکتری بودند. در نتیجه تحصیلات اکثریت پاسخ دهندگان لیسانس بود. از میان پاسخگویان محلات شهری ۵۹ درصد آن‌ها شاغل و ۴۱ درصد آن‌ها غیر

جدول (۲): نتایج تأثیر تمایل به همگرایی اجتماعی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	DF	مقدار T	sig	حد بالا	حد پایین
تمایل به همگرایی	۳/۱۰۲	۰/۵۳۰	۶۳۸	۴/۹۰۴	۰/۰۰۰	۰/۱۴۴	۰/۰۶۱

۵-۳- یافته‌های تحقیق

محلّه بان بور: منطقه ۱ از ناحیه ۳ که ساکنان این محلّه بخش‌های ملکشاهی، شوهان و خزل و بعضاً ارکوازی هستند.

محلّه هانیوان: منطقه ۱ از ناحیه ۳ می‌باشد که ساکنان این محلّه ارکوازی و ایل خزل می‌باشد.

محلّه سبزی‌آباد: منطقه ۲ از ناحیه ۱ که ساکنین این محلّه شیروان چرداول و به خصوص از ایل خزل می‌باشند. محلّه بان برز: منطقه ۲ ناحیه ۲ که بیشتر اقوام ساکن در این محلّه مهاجرین بخش‌های ملکشاهی، شوهان، بدره و میشخاص می‌باشند.

محلّه ریزه و ندی: منطقه ۲ از ناحیه ۲ که بیشتر میشخاص، ملکشاهی و شوهان هستند. محلّه رزمندگان: منطقه ۴ از ناحیه ۲ که ساکنان این بخش بیشتر ایل ملکشاهی، شوهان و بعضاً بولی می‌باشد.

محلّه جانبازان: منطقه ۴ از ناحیه ۳ می‌باشد که این محلّه از ملکشاهی، خزل، بولی و شیروان. محلّه چالیمار: منطقه ۴ از ناحیه ۴ است که ساکنان این محلّه ایل خزل، شیروان چرداول و بعضاً ملکشاهی. محلّه نوروزآباد: منطقه ۳ از ناحیه ۲ که ساکنان این محلّه بیشتر ایل ده بالایی، چمایی و نسبتاً ملکشاهی. محلّه پشت صدا و سیما: منطقه ۳ از ناحیه ۴ که ساکنان این محلّه ایلات مختلف می‌باشد معمولاً ایلات بدره، شوهان، بولی و لر. محلّه صفاری و محلّه پاسداران: بیشتر ایلات ایلامی‌های اصیل و لرهای قدیم. محلّه تپه پایه یک: خزل، ارکوازی و شیروان چرداول.

محلّه فرهنگیان و محلّه استانداری: تمام طوایف ولی بیشتر ساکنان محلّه استانداری ایل شوهان می‌باشند.

براساس شاخص‌های تأثیرگذار قومی (خویشاوندی، قومیت، اصالت قومی و غیره) در محلات شهر ایلام می‌توان دو علل مشابه و متفاوت را ذکر کرد: به این صورت که در محلّه‌های حاشیه شهر، گویه‌ی تعلق به مکان، همگرایی اجتماعی، باورها و ارزش‌های مشترک، دین و مذهب ساکنان، انتخاب محل سکونت و حافظه تاریخی آن، نقش قومیت و اصالت قومی را

یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد که میانگین نظرات پاسخگویان در ارتباط با تأثیر تمایل به همگرایی اجتماعی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام ($m=3/102$) می‌باشد که از مقدار آزمون ۳ بیشتر است و همچنین با توجه به سطح معنی داری برآورد شده که این مقدار در سطح (۰/۰۰۰) معنادار می‌باشد و در سطح اطمینان (۰/۹۵) می‌توان ادعا کرد که تأثیر تمایل به همگرایی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام بیشتر از حد متوسط است. از طرفی دیگر با مدنظر گرفتن یک طرفه بودن آزمون و مثبت بودن حد بالا و پایین، مقدار میانگین از مقدار مورد آزمون بیشتر است، در نتیجه فرض h_0 رد می‌شود، در واقع چون مقدار بحرانی بدست آمده از جدول برابر (۱/۶۴) است و t محاسبه شده با مقدار (۴/۹۰۴) از T جدول بیشتر است. فرض صفر رد و فرضیه پژوهش مورد تأیید واقع می‌شود.

فرضیه سوم: ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان مؤثر بوده است.

جدول (۳): نتایج تأثیر ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان

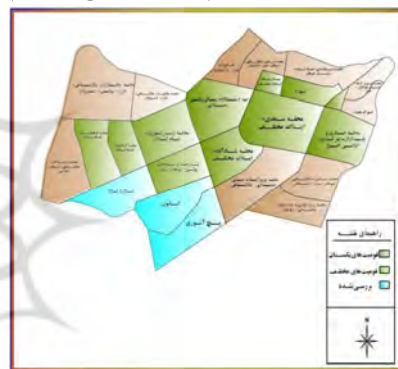
مولفه	ضریب B	خطای استاندارد	Beta	T	Sig
مقدار ثابت	۲/۶۲۹	۰/۱۴۴		۱۸/۲۶۱	۰/۰۰۰
افزایش تعلق به مکان	۰/۲۱۳	۰/۰۴۱	۰/۲۰۱	۵/۱۸۱	۰/۰۰۰

طبق یافته‌های جدول (۳): از تحلیل داده‌ها در ارتباط با تأثیر ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان می‌توان گفت که ضریب رگرسیونی استاندارد شده (B) که تحت عنوان ضریب مسیر است برابر با (۰/۲۱۳) و مقدار تی بدست آمده برای این ضرایب (۵/۱۸۱) می‌باشد که این مقدار در سطح (۰/۰۰۰) معنادار می‌باشد بنابراین می‌توان گفت که فرضیه مورد مطالعه مورد تأیید واقع می‌شود. لذا بین دو متغیر ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان ارتباط معنی داری وجود دارد؛ به عبارت دیگر ویژگی‌های قومی بر افزایش تعلق به مکان تأثیر بسزایی دارد.

هویت‌های قومی و فرهنگی تبدیل شده‌اند. شهر ایلام نیز از این مقوله مستثنی نیست. به طوری که این پژوهش به منظور بررسی جایگاه ویژگی‌های قومی در شکل‌گیری محلات شهری ایلام صورت گرفته. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در شکل‌گیری محلات شهر ایلام ویژگی‌های قومی تأثیرگذار بوده است. به طوری که نشان می‌دهد افراد ساکن هر محله به قوم خاصی تعلق دارند البته بیشتر محله‌های حاشیه شهر، به عنوان نمونه: محله بان بور بیشتر ایل ملکشاهی، شوهان، خزل و بعضاً آرکوازی هستند. محله چالیمار: ایل خزل، شیروان چرداول و ملکشاهی. محله بان برز ایل ملکشاهی، شوهان، بدره و میشخاص می‌باشند یا محله‌ی سبزی آباد اکثراً شیروان چرداول و خزل می‌باشند و محله‌های مرکز شهر از تمام طوایف و ایلات مختلف در آن ساکن هستند. نتایج فرضیات پژوهش حاضر با تحقیق نظریان و همکاران (۱۳۸۹) در یک راستا می‌باشند. بطوری که پژوهش حاضر عامل قومی و قبیله‌ای را در شکل‌گیری محلات تأثیرگذار دانسته و نظریان و همکاران عامل قومی و قبیله‌ای را در به وجود آوردن قطب‌های تجاری شهر زاهدان مؤثر دانسته‌اند. نتایج فرضیه ۲: نتیجه تحقیق معید فر، مقدم با عنوان نقش هویت محله‌ای در کاهش و کنترل گرایش به رفتارهای نابهنجار اجتماعی در شهر (مطالعه‌ی محله‌های شهر تهران)، را تأیید می‌کند. نتایج فرضیه ۳: نتیجه تحقیق، لهسایی زاده را با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر هویت قومی و هویت ملی در میان اعراب شهرستان اهواز، را تأیید می‌کند. نتایج فرضیه ۱: نتیجه این دیدگاه، "کهن گرایی"، کهن گرایان بر این باورند که هویت قومی اساساً گونه‌ای همانند سازی با گروه است که به تعلق خاطر به خانواده شباهت دارد. نکته‌ی مهم در این برداشت از هویت قومی تأکید بر پیوندهای خونی یا خویشاوندی است. فرد با اعضای گروه خویشاوند خود، با همسایگانش، با هم کیشانش پیوندی فی نفسه می‌یابد؛ آنچه که همه‌ی کهن گرایان تأیید می‌کنند، تداوم و پایداری هویت‌های قومی است. نتایج حاصل از این تحقیق، رویکرد فوق را تأیید

از علل مشابه ذکر کرد. متفاوت بودن امنیت در محله‌ها، بطوری که ساکنین، ارتقاء سطح فرهنگی و وجود شرایط مناسب فضا را مهمترین عامل ایجاد حس امنیت می‌دانند. متفاوت بودن محلات مرکز شهر نسبت به محله‌های حاشیه شهر از لحاظ ایل و طایفه: به عنوان مثال محله‌های رزمندگان، جانبازان، هانیوان، چالیمار، بان بور، سبزی آباد و بان برز نسبت به محله‌های سعدی، خیام، فرهنگیان، آزادگان و استانداری از ایلات و قومیت‌های یکسانی سکونت داشتند ولی محلات مرکز شهر از ایلات و طوایف گوناگونی هستند. متفاوت بودن امکانات و توزیع فضایی فعالیت‌ها در محله. متفاوت بودن درآمد ساکنین بعضی از محلات سطح شهر و متفاوت بودن انعطاف پذیری محلات سطح شهر.

نقشه (۱): نحوه جاگیری اقوام در محلات سطح شهر ایلام

منبع: نگارنده

۶- بحث و نتیجه گیری

مسئله هویت قومی، موضوعی است که در تاریخ بشریت همواره مطرح بوده است. امروزه در عصر جدید، این موضوع ابعاد تازه‌تری را به خود گرفته است. به طوری که موضوع جایگاه قومی به یکی از مسائل مهم خصوصاً در کشورهای دارای تنوع قومی و فرهنگی تبدیل شده است. پیوندهای اجتماعی که در گذشته همگنی منطقه‌ای را در فضای سرزمین به وجود آورده بود، امروزه جایگاه و پایگاه خود را درون شهرها پیدا کرده و شهرها و محله‌ها به کانون‌های

پیشنهادات جانبی

- تشکیل نهادهای مشارکتی مانند شرکت تعاونی‌ها، NGO، CBO، PVO^۲ها به منظور افزایش حس هبستگی و تعجانس محله‌ای؛

- تشکیل کمیته‌ای جهت تصمیم‌گیری چگونگی رشد محلات در آینده: تصمیم‌گیری در ارتباط با اینکه محلات در کجا و چگونه رشد پیدا کنند دارای اهمیت فراوان است. در این فرایند نیاز است که هم محدوده محلات تعیین شده و هم کیفیت رشد و توسعه محلات نیز در نظر گرفته شود. تصمیم‌گیری در مورد فضای شهری و سایر عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری محلات شهر می‌تواند توسط این کمیته مورد بررسی قرار گیرد؛

- تعریف محلات با نشانه‌های بصری و هویتی: نشانه‌ها برای ساکنین و مهمانان محله برای تشخیص محلات بسیار مهم هستند و می‌توانند هویت و یک چهره خاص از محله تعریف کنند و به احساس تعلق نسبت به محله نیز منجر شوند.

منابع:

- ۱- اجزاء شکوهی، محمد (۱۳۸۴)، مراکز شهری و گتوهای قومی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۵.
- ۲- خوب روی پاک، محمدرضا (۱۳۸۰)، اقلیت‌ها، تهران، نشر شیرازه.

۱ - Non Governmental Organization: تشکلی که توسط گروهی از اشخاص حقیقی یا حقوقی غیر حکومتی به صورت داوطلبانه با رعایت مقررات مربوط تأسیس شده و دارای اهداف غیر انتفاعی و غیر سیاسی است. در منابع بین المللی، ده ویژگی برای سازمان‌های غیر دولتی در نظر گرفته شده است: غیر دولتی بودن، غیر انتفاعی بودن، داوطلبانه بودن، داشتن ساختار مشخص، داشتن اهداف معین، داشتن برنامه، شفاف بودن (در امور مالی و غیر مالی)، عضوپذیری، مستقل بودن، گروهی بودن اعضا و ارائه خدمات به گروه هدف.

۲ - CBO سازمان محلی، برای ایفای نقش در پیشرفت امور صنفی و تخصصی توسعه‌ی محله‌ها یا برنامه ریزی منسجم برای رفع مشکلات موجود در سطح محلات شهر.

3 - Privative voluntary Organization:

سازمان های داوطلبانه‌ی خصوصی.

می‌کند. از این رو با توجه به پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادات حاصل از تحقیق را بطور زیر را مطرح کرد:

- توزیع فضایی عادلانه‌ی امکانات عمومی در میان تمام محلات شهری؛
- ایجاد محلات و فضاهای مطمئن برای تمام گروه‌ها در سطح شهر؛
- کم رنگ کردن و کاهش تعصبات قومی نسبت به افراد غریبه در محله؛
- در میزان تعلق محله‌ای عامل وسعت نقش اساسی دارد. هر اندازه سهولت دسترسی به مؤسسات عمومی و تجهیزات محله‌ای با پیاده‌روی امکانپذیر باشد در این فرایند احساس تعلق به محله افزایش می‌یابد؛
- پیشنهاد می‌شود که دولت در راستای ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی محلات تمهیداتی بیندیشد. این تمهیدات می‌تواند مواردی از قبیل آموزش‌های کوتاه مدت در مسائل مشارکتی و همیاری ساکنان محلات و مسائلی از این قبیل را در بر داشته باشد؛
- تقویت امکانات فرهنگی، اجتماعی جهت بالا بردن روحیه‌ی ساکنان محله‌ها؛
- ضعیف شدن قیود خویشاوندی؛
- رعایت اصول و استانداردهای طراحی شهری برای تمام محله‌ها؛
- ارائه طرح مفهوم شهروندی به جای ما، دیگری، قومیت و...؛
- راهبردهای مناسب برای انسجام اجتماعی و جلوگیری از فعالیت گرایش‌های قومی؛
- ایجاد زمینه‌ای دوطرفه برای مشارکت مردم و نهادهای مسئول به خصوص شهرداری.
- تقویت مسئله‌ی امنیت در مقیاس محله با مشارکت پذیری از ساکنان.

۱۴- مهرمند، احد، اشرقی؛ حسین، عزیزی نژاد؛ بهاره (۱۳۸۹)، بررسی جامعه شناختی میزان رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان آذری زبان شهر ارومیه، مجله مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۲۰.

۱۵- نظریان، اصغر (۱۳۸۸)، مقاله مهاجرتهای قومی و تغییر ساختار اجتماعی شهرهای ایران، فصلنامه جغرافیایی آمایش، شماره ششم.

۱۶- نظریان، اصغر و میربهایی، مریم (۱۳۸۹)، نقش ساختاری قومی در دو قطبی شدن مراکز تجاری (بازار) شهر زاهدان.

۱۷- نوابخش، فرزاد و خادم، رسول (۱۳۹۰)، مقاله بررسی عوامل بنیادین و موثر در شکل گیری روابط و مناسبات قومی در جامعه ایران، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال چهارم، شماره اول.

۱۸- هودسنی، هانیه (۱۳۸۴)، بهبود ساختاری فضایی محلات شهری در چارچوب توسعه محله‌ای پایدار، پایان نامه برای دریافت کارشناسی ارشد رشته شهر سازی دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس.

19-BROCATO, ELISABETH DEANNE (2006) PLACE ATTACHMENT: AN INVESTIGATION OF ENVIRONMENTS AND OUT COMES IN A SERVICE CONTEXT, Dissertation Proposal Presented to the Faculty of the Graduate School of The University of Texas at Arlington in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY.

20- Epstein .A.L(2000) , Ethnos and identity : three studies in Ethnicity.

16- Galster G(2001). On The Nature of Neighborhood, Urban studies, V. 12, pp.2112-2114.

21- Suttles, G.D(1972)., The Social Construction of Communities, Chicago, University of Chicago Press.

22- Williams, Michael(1985), Neighborhood Organizations: Seeds of a New Urban Life, We Sport, Greenwood Press .

۳- دوران، بهزاد و محسنی، منوچهر (۱۳۸۳)، هویت و رویکردها و نظریه‌ها در کتاب مبانی نظری هویت و بحران با اهتمام علی اکبر علیخانی، تهران پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

۴- شکوئی، حسین (۱۳۶۵)، کتاب جغرافیای اجتماعی شهرها، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.

۵- شکوهی، حسین، تبریزی، جلال (۱۳۸۲)، تأثیر نوسازی شهری فن گرابر ایجاد حس مکانی (مطالعه موردی پروژه نواب)، مدرس علوم انسانی، تابستان، شماره ۱۴۱-۱۶۲.

۶- شیعه، اسماعیل، بحران بافت‌های مسکونی جدید در شهرهای بزرگ ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۶، ۱۳۸۴.

۷- صالحی امیری، سیدرضا، مدیریت منازعات قومی در ایران: نقد و بررسی الگوهای موجود و ارائه الگوی مطلوب، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۵.

۸- علی بابایی، یحیی (۱۳۷۸)، بررسی جامعه شناختی بحران هویت در جامع دهی معاصر ایران، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۹- فاتحی دهاقانی، ابوالقاسم و ربانی، رسول (۱۳۹۰)، رابطه‌ی بین هویت قومی و مشارکت مدنی در شهرستان ایلام، فصلنامه علمی - ترویجی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان ایلام، دوره دوازدهم، شماره ۳۲ و ۳۳، چاپ وحدت، ص ۱۳.

۱۰- کوهی فرد، الناز (۱۳۹۲)، بررسی نظری مفهوم محله و تأثیر هویت بر شکل‌دهی آن در معماری، همایش معماری و شهرسازی و توسعه پایدار، مشهد.

۱۱- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱)، جهانی شدن فرهنگ و هویت، تهران، نشر نی.

۱۲- معید فر، سعید و مقدم، غلامرضا (۱۳۸۹)، مقاله نقش هویت محله‌ای در کاهش و کنترل گرایش به رفتارهای نابهنجار اجتماعی در شهر (مطالعه‌ی محله‌های شهر تهران)، مسائل اجتماعی ایران، سال اول، شماره ۲.

۱۳- میرمحمدی، داود (۱۳۸۳)، گفتاری درباره‌ی هویت ملی در ایران، تهران، مؤسسه‌ی مطالعات ملی.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی